

1 Bralna krajina tukaj in tam

Sabina Fras Popović, Miha Kovač, Petra Javrh

Izvleček

Prispevek se ukvarja s primerjavo načina raziskovanja ter podatki o splošni branosti v Sloveniji in tujini. Predstavi problematiko raziskovanja branja in založništva ter ob tem tudi analizira rezultate mednarodne raziskave bralnih zmožnosti odraslih PIAAC. S tem pokaže podobo bralne in nebralne splošne javnosti ter odgovori na vprašanje, zakaj je za raziskovanje bralnih navad strokovnjakov, zaposlenih v knjižnicah, pomembno izrisati podobo splošne bralne krajine. Takšen prikaz je potreben za ponazoritev pomembnosti in umeščenosti bralnih navad v okviru splošnih kulturnih vrednot. Z njimi družba živi svoj odnos do branja, nakupovanja knjig, kar opredeljuje vlogo knjige v družbi. S tem je posredno določena tudi vloga vseh tistih, ki se s knjigo profesionalno ukvarjajo, zlasti strokovnih knjižničarskih delavcev, ki knjigo umeščajo v središče knjižnične javne službe.

Uvod in teoretična izhodišča

Slovar slovenskega knjižnega jezika besedo krajina razloži kot *mejno ozemlje kake države, dežele* (Krajina, 2014). Po analogiji s to razlago nas v pričujočem razmišljanju zanima bralna kultura na vsebinsko, geografsko in časovno omejenem področju in območju. Zanimata nas tako bralna kultura v mednarodnem knjižničnem in splošnem prostoru (tam) kot tudi bralna kultura v slovenskem knjižničnem prostoru (tukaj).

Bralna kultura je pojem, ki ga splošna javnost pogosto povezuje s knjižnicami in knjižničarstvom (Ambrožič, 2016). Zgodovinski pregled razvoja knjižnic in s tem profila knjižničarja kot nosilca knjižnične dejavnosti od zgodnjih začetkov do 21. stoletja v ospredje postavlja proces branja. Zgodovinski razvoj potrjuje, da je bilo delovanje knjižnic vezano na posameznike, ki so znali brati, in to tudi v časih, ko branje ni bilo dostopno množicam ter je bilo predvsem privilegij izbranih in visoko ali precej dobro situiranih posameznikov v izbranih družbenih strukturah. Knjižničarji kot skrbniki knjižnične zbirke so bili zaupniki vladarjev in zelo pogosto vključeni v najožji ter najvišji krog vladnih svetovalcev. Skozi zgodovinski razvoj sta se namen in naloga knjižnic prilagajala zakonitostim časa, družbe in prostora, zakonitostim so sledili tudi knjižničarji. Takšen primer so splošne knjižnice. Pojav splošnih knjižnic je v izredno veliki meri prav v ameriškem prostoru okrog leta 1875 (Pirjevec, 1940) vezan

na širjenje pismenosti med prebivalci. Če so šole in s tem učitelji poskrbeli za učenje branja in pisanja, so knjižnice z omogočanjem dostopa do knjig vzpostavile ustrezno okolje za spodbujanje branja, torej oblikovale potrebo in ustvarjale priložnost. Ključna kompetenca knjižničarjev je bila skozi ves razvoj knjižnic, se pravi od prvih knjižnic do knjižnic 21. stoletja, vezana na sposobnost branja. Knjižničar je bil z vidika javnosti nekdo, ki rad bere, veliko bere in o bralnem gradivu veliko (ali pričakovano skoraj vse) ve. Še danes, v 21. stoletju, raziskave o javni podobi strokovnega delavca v knjižnici najpogosteje na prvo mesto postavljajo predstavo o knjižničarju kot nekom, ki rad bere in ki bere veliko (Ambrožič, 2016; Javnomnenjska telefonska raziskava ..., 2011; Raziskava med člani ..., 2020).

Glede na vse pogostejšo kritiko bralnih navad odraslih, ki jo povezujemo tudi z ugotovljenim trendom upadanja bralnih in pisnih spretnosti mladih, je pozornost raziskovalcev v tej monografiji namenjena bralnim navadam knjižničarjev v slovenskem knjižničnem prostoru danes. Ob tem nas zanimajo tudi tovrstna spoznanja v mednarodnem okolju, saj so prav knjižničarji kot osnovni nosilci knjižnične dejavnosti zavezani sledenju trendom v najširšem družbenem prostoru in njegovem povezovanju s potrebami v lokalnem okolju.

Knjižničarstvo v Sloveniji je v zadnjih petindvajsetih letih, vse od sprejetja zakonodajnih okvirov leta 2001, normirana dejavnost. To pomeni, da je precejšen delež organizacijskih dejavnikov (npr. stopnja izobrazbe zaposlenih, število zaposlenih, odpiralni čas knjižnic, delež financiranja, obseg knjižnične zbirke) določenih z različnimi nivoji zakonodajnih predpisov. To lahko ugotovimo tudi iz analize zakonodajnih dokumentov, saj nam ta postreže z ugotovitvijo, da področje knjižničarstva v Sloveniji na normativnem nivoju ureja pet zakonov¹, dve uredbi² in devet pravilnikov.³ Na tej normativni osnovi je knjižničarstvo v slovenskem prostoru vzpostavljeno kot javna služba in

1 Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo, Zakon o knjižničarstvu (Ur. list RS, št. 87/01, 96/02 – ZUJIK in št. 92/15), Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o knjižničarstvu, Zakon o obveznem izvodu publikacij (Ur. list RS, št. 69/06 in 86/09) in Zakon o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti (Ur. list RS, št. 186/21).

2 Uredba o osnovnih storitvah knjižnic (Ur. list RS, št. 29/03 in 162/22) in Uredba o koncesiji za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe v posebnih prilagojenih tehnikah za slepe in slabovidne (Uradni list RS, št. 52/16).

3 Pravilnik o bibliotekarskem izpitu (Ur. list RS, št. 75/16 in 66/22), Pravilnik o hranjenju, uporabi in izločanju obveznih izvodov publikacij (Ur. list RS, št. 90/07), Pravilnik o izvajanju knjižničnega nadomestila (Ur. list RS, št. 38/16), Pravilnik o načinu določanja skupnih stroškov osrednjih knjižnic, ki zagotavljajo knjižnično dejavnost v več občinah, in stroškov krajevnih knjižnic (Ur. list RS, št. 19/03), Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (Ur. list RS, št. 73/03, 70/08, 80/12 in 28/23), Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične javne službe (Ur. list RS, št. 28/23), Pravilnik o razvidu knjižnic (Ur. list RS, št. 74/17), Pravilnik o strokovnih nazivih v knjižnični dejavnosti (Ur. list RS, št. 65/16) in Pravilnik o vrstah in naboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (Ur. list RS, št. 90/07).

je tako vključeno v vzpostavljen sistem javnih služb, s katerim se v Sloveniji uresničuje splošno dostopnost javnih dobrin in javnih storitev. To so dejavnosti, ki jih država prepozna kot splošno dobrotno za uresničevanje temeljnih človekovih pravic, in ob tem poskrbi za njihovo izvajanje v sklopu javne službe. Javno službo opravljajo javni zavodi ali posamezne enote javnih zavodov, v največjem obsegu na področju vzgoje, izobraževanja, znanosti, kulture, športa, zdravstva in socialnega varstva. Za uresničevanje knjižnične javne službe je vzpostavljena mreža splošnih, visokošolskih in specialnih knjižnic (Fras Popović, 2017). Pomemben del knjižničarstva so tudi šolske knjižnice, ki pa po spremembi zakonodaje (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o knjižničarstvu – Zknj-1A, 2015) niso več definirane kot del knjižnične javne službe, ampak urejene kot sestavni del javne službe na področju vzgoje in izobraževanja.

Glede na zakonodajna določila se knjižnična dejavnost, financirana iz javnih sredstev, izvaja kot knjižnična javna služba ali kot knjižnična dejavnost, potrebna za izvajanje javne službe na področju vzgoje in izobraževanja. Zakon o knjižničarstvu (Zknj-1, 2001) določa, da knjižnično javno službo izvajajo splošne, visokošolske, specialne in nacionalna knjižnica. Knjižnično dejavnost, potrebno za izvajanje javne službe na področju vzgoje in izobraževanja, kot smo že zapisali, izvajajo šolske knjižnice.

Ob normativnih določilih uresničevanja poslanstva tudi standarde delovanja knjižnic opredeljujejo strokovni nacionalni⁴ in mednarodni dokumenti.⁵ Kombinacija teh dokumentov, torej normativnih in strokovnih, določa delovanje knjižnic v knjižničnem sistemu in v knjižnični mreži.

Za slovenski knjižnični prostor je značilno tradicionalno delovanje na osnovi zakonitosti knjižničnega sistema, ki z namenom učinkovite, uspešne in visoko kakovostne izvedbe knjižnične javne službe med seboj povezuje knjižnice različnih vrst (Ambrožič, 2016), tako vertikalno kot horizontalno. Knjižnice v Sloveniji so organizirane v knjižnični sistem, ko delujejo med seboj povezane različne vrste knjižnic in skupaj zagotavljajo enakost dostopnosti knjižničnega gradiva in knjižničnih storitev za raznolike potrebe prebivalcev. Ob knjižničnem sistemu je pomembna oblika povezovanja knjižnic tudi knjižnična mreža. V knjižnično mrežo se povezujejo knjižnice iste

4 Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028) (NSKD, 2018) Strokovni standardi in priporočila za visokošolske knjižnice (za obdobje od 1. junija 2021 do 31. maja 2030) (NSKD, 2021), Strokovni standardi za specialne knjižnice (26. 11. 2018–25. 11. 2028) (NSKD, 2018), IFLA – Smernice za šolske knjižnice (ZBDS, 2019), Strokovna izhodišča za vzpostavitev kompetenčnih centrov (NSKD, 2020) in Smernice za oblikovanje, sprejem, spremljanje, spreminjanje in preklic področnih strokovnih priporočil (strokovnih standardov) (NSKD, 2021).

5 IFLA smernice za knjižnične storitve za otroke, stare med 0 in 18 let (2019), IFLA smernice za knjižnične storitve za mladostnike (2022), IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah (2023), IFLA smernice za stalni strokovni razvoj: načela in dobre prakse (2021) in IFLA smernice za stalni strokovni razvoj: razširjeni povzetek (2021).

vrste za dosego večje stopnje uresničevanja poslanstva knjižnice, naj si bo na lokalnem, regionalnem ali nacionalnem nivoju.

Izvedba knjižničnih storitev kot osrednjega dela knjižnične dejavnosti je vezana na posameznike, ki uresničujejo zamišljene ideje in s tem delujejo tako, da se procesi in postopki v knjižnici udejanjijo. Za vse aktivnosti, ki se izvajajo v storitveni dejavnosti, kamor sodi tudi knjižničarstvo, so osrednji sprožilni element zaposleni (Fras Popović, 2016), prav zato so bralne navade slovenskih knjižničarjev predmet našega ožjega zanimanja in raziskovanja. Ob bralnih navadah knjižničarjev na splošno nas bolj specifično zanima vloga knjižničarja kot profesionalnega bralca in njegova karierna razvojna pot. Splošen razvoj bralca v povezavi z razvojem profesionalne poti knjižničarja pomembno opredeljuje zadovoljstvo posameznika, ki določeno profesijo opravlja, to zadovoljstvo pa vpliva na kakovost izvedbe storitve in vsestranskost opravljenega knjižničarjevega dela. Pri raziskovanju branja in bralnih navad kot pomembne profesionalne dejavnosti knjižničarja smo se zato želeli približati tematiki identitete knjižničarja profesionalnega bralca.

Metodologija: omejitve in težave pri raziskovanju bralnih navad

Kot že v uvodnem razmišljanju bomo tudi na tem mestu ponovno poudarili opozorilo: raziskovanje bralnih navad je metodološki izziv, saj težave nastanejo pri samem zajemu podatkov. Zbrani podatki nam lahko le s približki orišejo bralno krajino v določeni državi oziroma v posameznem demografskem segmentu družbe ali v našem primeru pri določeni profesionalni skupini.

Ko namreč merimo bralne navade v posamezni državi, ne moremo anketirati vseh državljanov, ampak to delamo na reprezentativnem vzorcu. Konsenz med raziskovalci bralnih navad je, da pri splošni populaciji vzorec ne sme obsegati manj kot 1000 oseb, če želimo dobiti kolikor toliko reprezentativne rezultate, pri čemer mora biti vzorec sestavljen tako, da po spolu, starosti, izobrazbi in poseljenosti odslkava strukturo družbe, v kateri želimo izmeriti bralne navade. Tako kot vsak vzorec je tudi ta samo približek dejanske strukture družbe in posledično so taki tudi rezultati – seveda zgolj približek resničnosti. A če vzorec ne bi bil reprezentativen, bi bili rezultati zelo neuporabni. Posebna težava je v tem, da imajo ljudje v različnih obdobjih lahko različen odnos do knjig, kar kažejo tudi statistični podatki. Po podatkih podjetja Nielsen Bookscan (NielsenIQ BookData, b. d.), ki analizira prodajne trende na nekaj največjih knjižnih trgih, se denimo v zadnjem kvartalu leta zgodi polovica knjižne prodaje, zato je povsem mogoče, da bi ljudje jeseni drugače kot spomladi odgovarjali na vprašanje, koliko knjig so kupili v zadnjih 12 mesecih.

V Sloveniji raziskavo Knjiga in bralci ponavljamo od sedemdesetih let minulega stoletja. Pri tem se je nekajkrat spremenila tehnika raziskovanja: prve raziskave so opravili anketarji, ki so prihajali k ljudem na dom, za ustrezno reprezentativnost vzorca pa so poskrbeli na Statističnem zavodu Slovenije (Kocijan in Žnideršič, 1980). Ob prelomu tisočletja je anketiranje potekalo telefonsko, nato pa se je preselilo na splet, za njegovo izvedbo in za reprezentativnost vzorca pa skrbi agencija Valicon. Tovrstne spremembe v načinu anketiranja niso nevtralne: izkušnje drugje po svetu kažejo, da je takrat, ko gre za neposreden stik anketarja z anketirancem, odstotek družbeno zaželenih odgovorov višji kot takrat, ko anketa poteka po spletu (Zhang idr., 2017). Še dodatna težava je, da določen odstotek ljudi iz takih ali drugačnih razlogov ne želi ali ne more odgovarjati po spletu, zato lahko tak pristop zmanjša reprezentativnost vzorca. Zato načeloma velja, da so najnatančnejše raziskave, ki kombinirajo različne pristope, denimo osebno anketiranje intervju s pomočjo papirnatega vprašalnika (PAPI), računalniško podprt osebni intervju (CAPI), računalniško podprt telefonski intervju (CATI) in računalniško podprto osebno anketiranje (CAWI). Zaradi finančnih omejitev pri raziskavi Knjiga in bralci zadnjih deset let uporabljamo le metodo CAWI.

V zadnjih desetih letih so raziskovalci pri največji nacionalni raziskavi o bralnih navadah splošne populacije uvedli še dodaten način, kako verificirati tako dobljene podatke: primerjamo jih z založniškimi in knjižničarskimi statistikami, s pomočjo katerih poskušamo oceniti, koliko knjig na prebivalca v Slovenji kupimo oziroma si izposodimo. Ta seštevek povprečne prodaje in izposoje imenujemo *poraba knjige na prebivalca*. Gre za tudi v svetu razmeroma novo metodo, kar je slej ko prej posledica tega, da raziskovalci branja, analitiki založništva in raziskovalci na področju knjižničarstva delujejo vsak v svojem mehurčku, med katerimi obstoji razmeroma majhna presečna množica. S to monografijo želimo ustvariti eno od takšnih presečnih množic.

Rezultati in razprava

Kar zadeva rezultate založniških statistik, je treba trikrat poudariti in dvakrat podčrtati, da so ti v Sloveniji iz objektivnih in subjektivnih razlogov nezanesljivi. Na prvi pogled je denimo preprosto izračunati, koliko knjig, namenjenih prostočasnemu branju, kupi povprečen prebivalec Slovenije (in potem to primerjati z odgovori v anketah): letni promet vseh slovenskih založb delimo s povprečno maloprodajno ceno knjige in rezultat je število prodanih knjig v Sloveniji. A pri tem se srečamo z vrsto težav: če želimo izvedeti, koliko knjig so ljudje kupili z namenom, da jih berejo v prostem času, moramo od skupnega prometa založb odšteti promet, ki ga založbe ustvarijo s prodajo učbenikov in učnih gradiv za osnovno in srednjo šolo. Toda v Sloveniji nimamo ne točnega podatka o

skupnem prometu s knjigami ne točnega podatka o prometu z učbeniki in učnimi gradivi. Razlogi za to so številni. Prvič, za založniško dejavnost je v Sloveniji registriranih več kot 1200 pravnih oseb, vendar za večino od njih založništvo ni primarna dejavnost, mnogi med njimi pa knjižnih publikacij sploh ne izdajajo za prodajo na trgu. Zadnja leta tiste za založništvo registrirane pravne osebe, ki jim je to primarna dejavnost, iz množice za založništvo registriranih pravnih oseb »precedimo« tako, da upoštevamo le tiste, ki sodelujejo na Slovenskem knjižnem sejmu.⁶ Na ta način se število založnikov v Sloveniji skrči na okoli sto pravnih oseb. Toda tudi pri nekaterih od njih založništvo ni edina dejavnost. Za okoli četrtino založb pomemben vir pomenijo subvencije, in to ne samo tiste, ki so neposredno namenjene založniški dejavnosti; založba Beletrina denimo uspešno pridobiva evropska sredstva tudi na področju strokovnega izobraževanja. Na vse tovrstne objektivne težave s pridobivanjem podatkov se navežejo še nekatere subjektivne lokalne posebnosti: slovenske založbe – z izjemo knjižnih subvencij, ki so javno dostopen podatek – namreč podatkov o prometu, ki ga ustvarijo s prodajo knjig, iz takih ali drugačnih vzrokov javno ne objavljajo, zato je podatek o njihovem prometu s knjigami možno oceniti le na podlagi ustnih informacij ali posrednih dokazov.

Tudi podatkov o tem, koliko denarja se obrne na trgu učbenikov in učnih gradiv, sistematično ne zbira nihče, hkrati pa so razmere na tem trgu podobno kompleksne kot na splošnem knjižnem trgu. Preproste so reči le v šolskih knjižnicah, kjer za prvo triado osnovne šole ministrstvo za šolstvo po vnaprej usklajeni ceni odkupi vsa potrebna gradiva za vse učenke in učence; ta znesek pomeni tudi promet z učnimi gradivi, ki ga založniki ustvarijo za to izobraževalno obdobje. Vendar si od prve triade naprej učenci in učenke učbenike praviloma izposodijo v šolskih skladih, delovne zvezke in morebitne naročnine na digitalna učna gradiva pa zanje kupijo starši. Z nekaj modifikacijami je sistem podoben tudi v srednjih šolah. Zveza aktivov sveta staršev (v nadaljevanju uporabljamo kratico ZASS) je med letoma 2011 in 2019 sistematično zbiralala in javno objavljala podatke o tem, koliko starši plačajo za učna gradiva, kar je bila ena od osnov za oceno velikosti učbeniškega trga. Po letu 2019 so v ZASS z zbiranjem teh podatkov prenehali, na ministrstvu, pristojnem za šolstvo, in na Zbornici založnikov pa ni bilo interesa, da bi tovrstno zbiranje podatkov nadaljevali.⁷ Posledično so tudi podatki o velikosti učbeniškega trga zgolj ocene: zato obseg prometa s knjigami na splošnem trgu izračunamo tako, da od ocene prometa slovenskih založb odštejemo oceno njihovega prometa z učnimi gradivi (Kovač, 2024).

6 K njim dodamo še dva ali tri, ki zaradi takih ali drugačnih razlogov na knjižnem sejmu niso sodelovali. Na primer na knjižnem sejmu sta v letu 2024 denimo manjkali založbi Rokus-Klett in Vigevage knjige.

7 Podatkov o obsegu učbeniškega trga načeloma zdaj res nihče uradno in konsistentno ne zbira (osebna korespondenca Jaka Gerčar). Ocena učbeniškega trga, ki jo je Samo Rugelj zapisal v raziskavi *Knjiga in bralci VII* za leto 2023, je 18 milijonov evrov (str. 117).

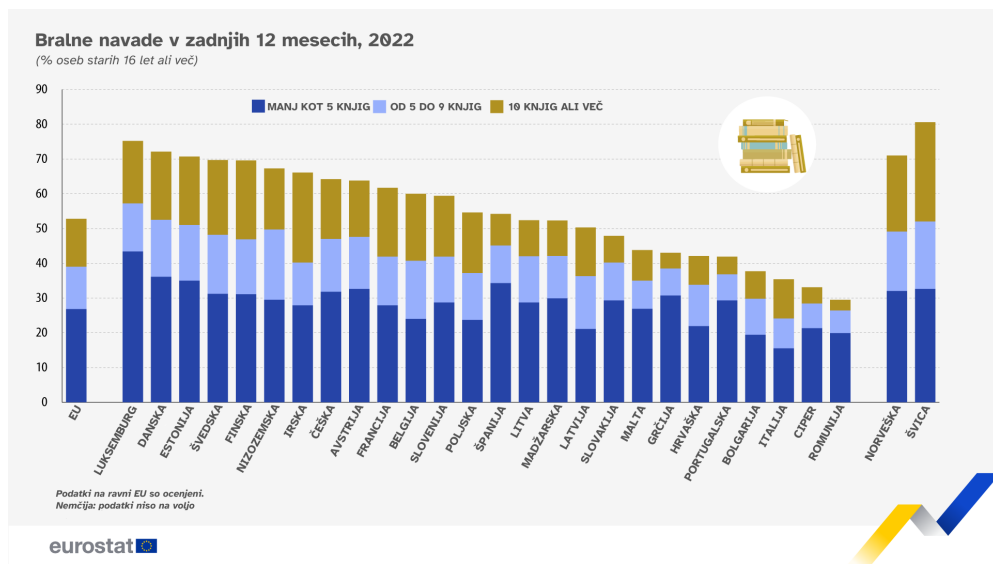
Podobno se izračuni zapletejo tudi pri oceni povprečne maloprodajne cene knjige. V Narodni in univerzitetni knjižnici (v nadaljevanju uporabljamo kratico NUK) jo sicer vsako leto izračunajo na podlagi cen, ki jih založniki v skladu z zakonom obvezno navajajo na platnicah knjig. Toda realna, na trgu realizirana maloprodajna cena knjige je v resnici nižja od tiste, kot jo izračunajo v NUK. Tako je zato, ker imamo v Sloveniji zakonsko določilo za enotno ceno knjige (Kovač, 2024), ki za šest mesecev prepoveduje spreminjanje maloprodajne cene. Enotno ceno knjige določa Zakon o enotni ceni knjige (ZECK, 2014). Po tem obdobju založniki na platnicah zapisane cene knjig pomembno znižajo ali pa jih tržijo v posebnih promocijskih akcijah (če kupiš dve knjigi, dobiš tretjo zastonj ipd.). Zato je kolikor toliko realno sliko o na trgu ustvarjeni povprečni maloprodajni ceni tiskane knjige mogoče dobiti le s pomočjo prodajnih podatkov največjih založb in knjigarn. Na osnovi podatkov o prodaji v knjigotrški mreži Mladinske knjige in Učil smo denimo leta 2015 ocenili, da je bila povprečna, na trgu dosežena maloprodajna cena knjige za več kot tretjino nižja kot cena, ki jo je izračunal NUK (Kovač idr., 2015). Deset let kasneje je prišlo do spremembe: zaradi pandemije so nekatere založbe pomemben del svoje prodaje preselile v lastne spletne knjigarne, hkrati pa so rezultati raziskave Knjiga in bralci VII (Gerčar idr., 2024) pokazali, da se je za več kot tretjino povečalo število ljudi, ki knjige kupujejo v megamarketih, kot sta na primer Hofer ali Lidl, kar pomeni, da so podatki o prodaji v knjigarnah glede povprečne maloprodajne cene knjige na trgu postali manj zanesljivi. Na to denimo kaže dejstvo, da se je povprečna maloprodajna cena knjige v knjigarniški mreži Mladinske knjige (ki je bila osnova za izračun povprečne cene leta 2014) pomembno približala povprečni ceni, kot jo izračuna NUK; toda po drugi strani anekdotični dokazi kažejo, da so maloprodajne cene knjig v trgovskih središčih bistveno nižje, od pet do petnajst evrov. Tu pa žal na voljo ni nikakršnih javno dostopnih podatkov. Na podlagi tega je bilo v raziskavi Knjiga in bralci VII (Gerčar idr., 2024) v letu 2024 ocenjeno, da se povprečna maloprodajna cena knjige v zadnjih desetih letih na celotnem trgu ni bistveno spremenila. Domnevali smo, da je bilo v letu 2022 povprečno število prodanih izvodov na prebivalca enako kot leta 2018, to pomeni 2,3 izvoda. Opozoriti velja, da je zaradi omenjenih sprememb na trgu ta ocena manj natančna, kot je bila leta 2014.

Skratka, število v Sloveniji prodanih knjig izračunavamo tako, da delimo oceno prometa z oceno maloprodajne cene, zato velja znova poudariti, da je tako dobljeni rezultat lahko zgolj ocena. Nekoliko natančnejši so podatki o knjižnični izposoji, a je tudi tu potrebna previdnost. Po podatkih BibSiSt (b. d.) je bilo namreč v Sloveniji v letu 2023 približno 20 milijonov knjižnih izposoj; vendar ko podatke pogledamo natančneje, se pokaže, da je bila od tega približno polovica podaljšav. Če pri tem upoštevamo le polnoletne člane knjižnic, se število izposoj brez podaljšav zmanjša na

cca 6 milijonov oziroma na 3 izvide na prebivalca. Na podlagi teh izračunov lahko torej ocenimo, da znaša povprečna poraba knjige na prebivalca v Sloveniji približno 5 izvodov na leto, ker je že dalj časa stabilen podatek.

Slovenske bralne navade v mednarodnem kontekstu

Težave pri raziskovanju bralnih navad se v Sloveniji še močneje izrišejo pri mednarodnih primerjavah. Naj to ilustriramo s sodobnim zgledom. Leta 2023 so pri Eurostatu objavili rezultate (slika 1) raziskave bralnih navad v Evropski uniji (brez Nemčije), v kateri se je pokazalo, da so bralne navade najbolj razvite na Norveškem, v Švici in Luksemburgu, kjer je knjige v prostem času bralo več kot 70 % ljudi, najmanj pa v Romuniji in na Cipru, kjer je bilo bralcev okoli 40 %; Slovenija se je uvrstila v zlato sredino z okoli 60 % bralcev. S slovenskega raziskovalnega zornega kota so bili na prvi pogled rezultati naravnost odlični, saj je bilo število bralcev knjig približno tako, kot ga je leto kasneje pokazala raziskava Knjiga in bralci VII. Toda kaj nam ta uvrstitev Slovenije v zlato sredino v resnici pove?

Slika 1: Bralne navade v izbranih evropskih državah (Vir: Eurostat, 2022)

Za odgovor na to vprašanje si bomo ogledali še nekaj tujih raziskav bralnih navad. Izbrali smo tiste, ki so bile narejene približno v istem času kot slovenska raziskava (iz leta 2023 ali 2024) in izvedene v državah, ki so Sloveniji razmeroma blizu po številu prebivalstva, a imajo hkrati bistveno boljše razvite bralne navade (npr. Norveška) ali

pa so nam sorodne kulturno, geografsko in zgodovinsko (npr. Hrvaška) oziroma so večje, a imajo do neke mere podobno geopolitično zgodovino (npr. Poljska) ali pa so glede na GDP per capita podobno razvite, a drugačne po številu prebivalcev in kulturnih tradicijah (npr. Italija, Španija).

Podobno ujemanje z Eurostatovo raziskavo glede podatka o številu nebralcev, kot ga opazimo v Sloveniji, je tudi na Poljskem, kjer je po raziskavi bralnih navad, ki jo vsako leto opravi poljska nacionalna knjižnica, 57 % nebralcev, po Eurostatovih podatkih pa je teh 55 %. Nekoliko večje razlike so bile v Španiji, kjer je bilo 32,7 % nebralcev po rezultatih raziskave Conecta, ki jo je financiralo špansko združenje založnikov, in 38,8 % nebralcev po Eurostatovih podatkih. Podobno ujemanje med Eurostatovimi in »lokalnimi« podatki je bilo tudi na Hrvaškem: 62 % nebralcev po podatkih raziskave, ki jo je izvedlo podjetje Karika (2024) in 57,9 % nebralcev po Eurostatovih podatkih. Podobno je tudi na Norveškem: 19 % nebralcev po raziskavi Norveškega združenja založnikov in 27,2 % nebralcev po Eurostatovi raziskavi, vendar je norveška raziskava med branje uvrstila tudi poslušanje zvočnih knjig, Eurostatova pa ne. Daleč največje razlike so bile v Italiji, kjer je bilo po Eurostatovih podatkih 64,6 % nebralcev, po podatkih raziskave, ki jo je financiralo italijansko združenje založnikov, pa le 31 %. Kot zgled raziskave s popolnoma drugačnimi rezultati velja omeniti raziskavo evropskega združenja knjigarnarjev EIBF (RISE in EIBF, 2024), s katero so ugotovili, da je v Italiji samo 6 % nebralcev, na Norveškem 16 %, v Španiji pa 9. Slovenije, Hrvaške in Poljske ta raziskava ni zajela.

Branje v raziskavi Spretnosti odraslih (PIAAC)

Branje je ena od štirih ključnih komponent besedilne zmožnosti, saj je na področju izobraževanja odraslih opredelitev temeljne sporazumevalne zmožnosti za odtenek drugačna od opredelitve, kadar se branje nanaša na mlade in otroke. Besedilna zmožnost je v kontekstu izobraževanja odraslih najširša kategorija ali kompetenca, ki obsega vrsto znanj, spretnosti in vedenj na zelo različnih ravneh, saj to temeljno zmožnost lahko pridobivamo in širimo od rojstva vse do pozne starosti. Vsaka od osmih ključnih kompetenc sloni na dobrem obvladanju sporazumevanja oziroma pismenosti (Javrh, 2025).

V raziskavi Spretnosti odraslih – PIAAC je branje ena od komponent zmožnosti sporazumevanja, ki se testira pri odraslih. Pri tem ne gre le za ugotavljanje posameznikovega obvladovanja besednjaka in slovnice, uporabe različnih funkcij jezika in vrst besedne interakcije, to je različnih vrst in načinov izmenjavanja sporočil v maternem jeziku. Torej raziskava ne meri le poznavanja, ampak predvsem učinkovito uporabo in

znajdenje med vrstami literarnih in neliterarnih besedil, zmožnost zaznavanja različnih slogov in jezikovnih zvrsti ter spremenljivost uporabljenega jezika (OECD, 2016a).

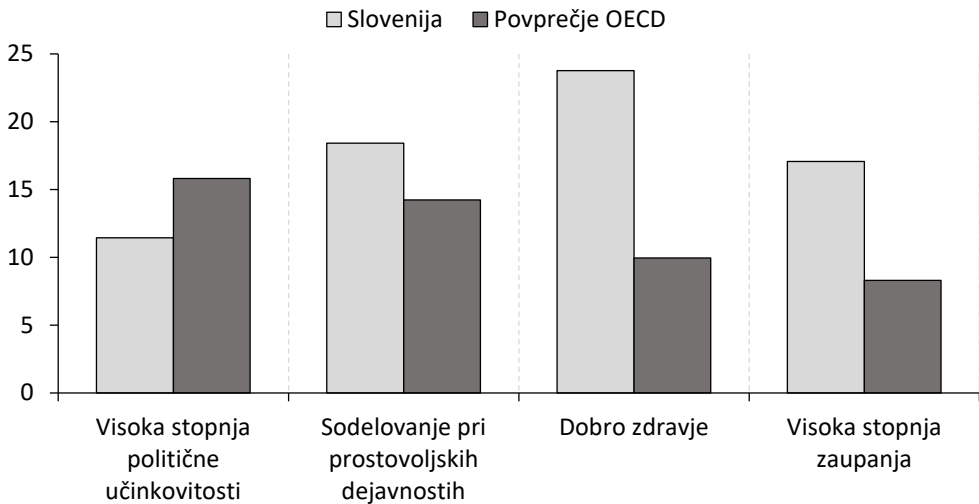
Branje je v svojem temelju zmožnost ustreznega dekodiranja številnih implicitnih sporočil višjega reda, skritih v besedilih, ki jih bralec neposredno sprejme skozi akt branja – ko ga opredeljujemo skladno z metodologijo raziskave PIAAC, ki se je osredotočila na del besedilne spretnosti in ni raziskovala tvorjenja besedila (pisanje) in govora. Branje odraslemu omogoča razumevanje različnih besedil, namenjenih za učenje in užitek, iskanje informacij v različnih medijih in iz različnih virov (zemljevidov, leksikonov, razpredelnic), iz uradnih, neuradnih, zasebnih in javnih besedil; branje je pa lahko glasno branje pred drugimi, branje in razumevanje piktogramov itd. (Javrh, 2025; OECD, 2016a).

Izsledki raziskave PIAAC 2016 (Možina, 2022) zelo očitno pokažejo, da je za razvoj različnih zmožnosti, ki so potrebne za delo in vsakodnevno življenje, treba posebej dobro krepiti najosnovnejše: pisanje, računanje ter digitalne spretnosti, še posebej pa branje. Prav raziskava PIAAC se je zato zelo osredotočila na branje. Besedilne spretnosti v tej raziskavi so razumljene kot tiste, ki označujejo zmožnost razumeti in uporabiti pisna besedila ter z njimi doseči svoje cilje. To pomeni imeti take spretnosti, ki ob branju omogočajo izpeljavo več postopkov: dekodiranje besedila, razumevanje in interpretacijo. Že med branjem, posebej pa po njem poteka tudi konstrukcija pomena prebranega, ovrednotenje konkretnega besedila ter končno tudi njegova uporaba v nekem specifičnem kontekstu (Možina idr., 2015).

Dosežki pri besedilnih spretnostih so bili opisani z lestvico, ki je prikazovala različne ravni obvladovanja te zmožnosti. Določena raven je pokazala, kako uspešen je posameznik pri procesiranju bolj ali manj zahtevnih informacij, se pravi kako uspešno lahko odrasli dostopa, razume, se odzove, analizira in uporablja informacije, ki so tiskane ali se pojavljajo na zaslonu.

Posebna vrednost rezultatov raziskave PIAAC za našo razpravo je rezultat, ki ga je dal izračun korelacij med ravniyo obvladovanja spretnosti in udejstvovanjem v družbi. Pokazala se je tale zakonitost: pozitivna družbena naravnost je statistično pomembno višja pri odraslih, ki so imeli besedilne dosežke na višjih ravneh. Tudi bralna komponenta sama je pokazala podobno: višji dosežki pri branju statistično pozitivno korelirajo z višjo stopnjo politične učinkovitosti, s pogostejšim prostovoljskim udejstvovanjem v lokalnih skupnostih, z višjo stopnjo zaupanja v druge kot tudi v državo nasploh ter bistveno večjim zadovoljstvom z lastnim zdravjem. Z nekoliko ohlapnejšimi besedami bi lahko rekli, da se je izrazila zanesljiva verjetnost, da bodo dobri bralci veliko bolj družbeno angažirani in bolj zdravi ter optimistični (Javrh, 2025; Javrh, 2016a).

Gornje ponazarjajo tile podatki: leta 2016 je v Sloveniji 94,4 % odraslih, ki so zelo dobro obvladali besedilne spretnosti, menilo, da je njihovo zdravstveno stanje odlično (v primerjavi s 70,7 % odraslih, ki so slabo obvladali besedilne spretnosti, a hkrati menili, da imajo odlično zdravje). Pozitivne družbene učinke dobro razvitih spretnosti jasno ponazarja tudi slika 2, na kateri je prikazana razlika med tistimi odraslimi, ki so bodisi dosegli najvišje bodisi najnižje ravni. V Sloveniji je razlika med obema podskupinama še večja, kot je povprečna razlika držav OECD. Zanimivo je, da je manjša le pri postavki politična učinkovitost (Javrh, 2016a).

Slika 2: Besedilne spretnosti in pozitivni družbeni učinki⁸ (Vir: OECD, 2016b)

Odrasli z višjimi dosežki pri besedilnih spretnostih so v Sloveniji trikrat pogostejše od odraslih z nizkimi dosežki (na 1. ravni ali pod njo) poročali, da drugim zaupajo (24,7 % v primerjavi s 7,6 %). Razlika v družbenem zaupanju med podobnimi skupinami je bila v državah OECD v povprečju manjša (13,0 %) kot v Sloveniji (17 %). Prav tako so odrasli z visokimi dosežki v Sloveniji dvakrat pogostejše od odraslih z nizkimi dosežki verjeli, da lahko vplivajo na politične procese (politična učinkovitost). Tudi prostovoljstvo je bilo med odraslimi z zelo dobrimi rezultati veliko pogostejše (44,9 %) kot med odraslimi s slabimi rezultati (26,5 %).

8 Razlika v odstotku = razlika med odstotkom odraslih z visokimi rezultati (4./5. raven) in odstotkom odraslih z nizkimi rezultati (1. raven ali manj), ki so poročali o visoki stopnji zaupanja in politične učinkovitosti, dobrem oziroma odličnem zdravju in prostovoljstvu.

Še podrobneje o rezultatih pri bralni komponenti

Merjenje v raziskavi PIAAC je obsegalo tudi test branja. Ta del merjenja je bil posebej namenjen zagotavljanju informacij o odraslih z zelo nizkimi stopnjami obvladovanja branja.⁹ Bralna komponenta besedilnih spretnosti, ki so jo merili v tem modulu raziskave, je bila opredeljena kot set osnovnih veščin dekodiranja, s katerimi lahko posameznik izlušči pomen (bistvo) iz besedila. Obsegala je dekodiranje in razumevanje različnih ravni: besed, stavkov in odlomkov besedil, obseg besedišča in hitrost branja (Javrh, 2016b). Odrasli v vsakdanjem življenju berejo gradiva različnih besedilnih vrst in v različnih kontekstih. To dvojje vpliva na vsebino besedil, motiviranost za branje ter tudi način, na katerega se besedila interpretira. Konkretna besedila, ki so bila izbrana za merjenje branja, so bila prav iz tega razloga povezana s štirimi širokimi konteksti: delo, osebno življenje, družba in skupnost ter izobraževanje in usposabljanje (Javrh, 2018).¹⁰

Besedila, ki so bila vključena v merjenje branja, so bila v obliki tiskanega gradiva ali pa so se pojavila na zaslonu. Priprava testnih nalog je izhajala iz predpostavke, da bralci na splošno uporabljajo tri široke kognitivne strategije, ko se odzivajo na pisna besedila:

- Dostop in identifikacijo, ki vključujeta še iskanje informacij v besedilu. Na eni strani je to lahko sorazmerno preprosta operacija, ko so iskane informacije takoj prepoznane, na drugi pa zelo zapletena operacija, ki zahteva razmišljanje s sklepanjem in razumevanje pripovednih strategij.
- Integriranje in interpretiranje – to je razumevanje odnosov med različnimi deli besedila, da se bralec dokoplje do pomena in potegne zaključke iz besedila kot celote.
- Ovrednotenje in premislek, ki od bralca zahtevata, da informacije v besedilu poveže z drugimi informacijami, znanjem in izkušnjami ter na primer oceni relevantnost ali verodostojnost besedila.

Rezultati so pokazali, da so bili večči bralci sposobni tovrstne operacije izvajati avtomatizirano. Pokazalo se je, da odrasli z višjo ravniyo znanja branja in pisanja (2. raven ali več) pravilno opravijo skoraj vse naloge, zato so bili rezultati raziskave predstavljeni (slika 3) le za odrasle, ki so se uvrstili na 1. raven obvladovanja besedilne spretnosti ali pod njo, saj so se rezultati te skupine med seboj glede na državo zelo razlikovali.

9 Modul testiranja branja je bil izveden v 29 od 33 sodelujočih držav/gospodarstev (Finska, Francija, Japonska in Ruska federacija pri tej oceni niso sodelovale).

10 Pri nalogah s tiskanim besediščem so morali udeleženci preizkusa izbrati besedo, ki ustreza sliki predmeta, iz nabora štirih alternativnih besed. Naloge za obdelavo stavkov so od testirancev zahtevale, da ugotovijo, ali je stavek logično smiselno glede na lastnosti resničnega sveta. Naloge za razumevanje odlomkov so vključevale branje več odstavkov proznega besedila. Pri določenih točkah besedila so testiranci izbirali med dvema besedama in morali izbrati besedo, ki je bila v kontekstu odlomka najbolj smiselna.

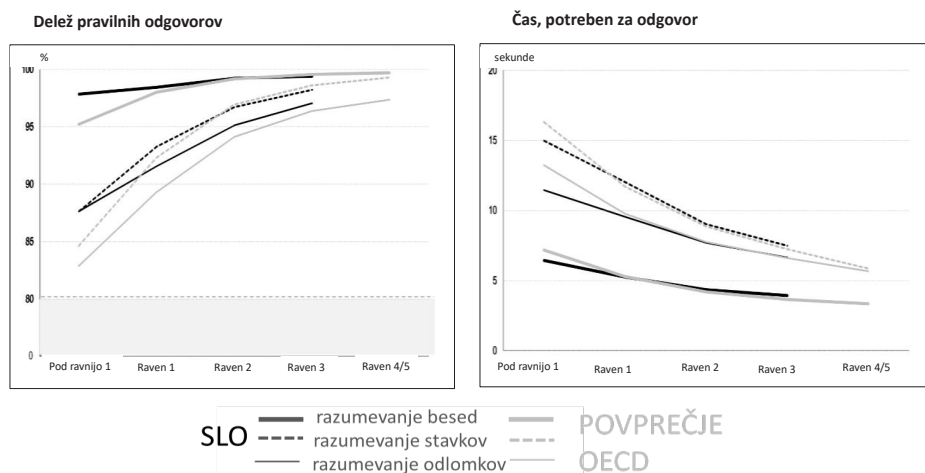
Povprečni delež pravilnih odgovorov; odrasli, ki dosegajo 1. raven ali manj pri pismenosti

Slika 3: Prikaz mednarodnih rezultatov pri testiranju bralne komponente (vključeni le rezultati odraslih, ki so dosegli 1. raven ali manj) (Vir: OECD, 2012, 2015)¹¹

Da bi lahko čim natančneje ocenili bralno komponento, je raziskava merila čas, ki so ga anketiranci potrebovali za dokončanje nalog, in s tem tudi čas, potreben za branje in uporabo prebranega. Hitrost branja in adekvatna uporaba pridobljenih informacij za rešitev danega problema je zelo zanesljiv pokazatelj kakovosti branja.

11 V ocenjevanje branja so bili zajeti tisti anketiranci, ki niso uspešno opravili temeljnega preizkusa besedilne ali matematične pismenosti v računalniški različici ocenjevanja, in vsi anketiranci, ki so želeli opravljati le papirno različico testiranja. Finska, Japonska, Francija in Ruska federacija niso izvajale merjenja bralnih komponent. Države so razvrščene v padajočem vrstnem redu glede na povprečje pravilno rešenih nalog pri razumevanju stavkov.

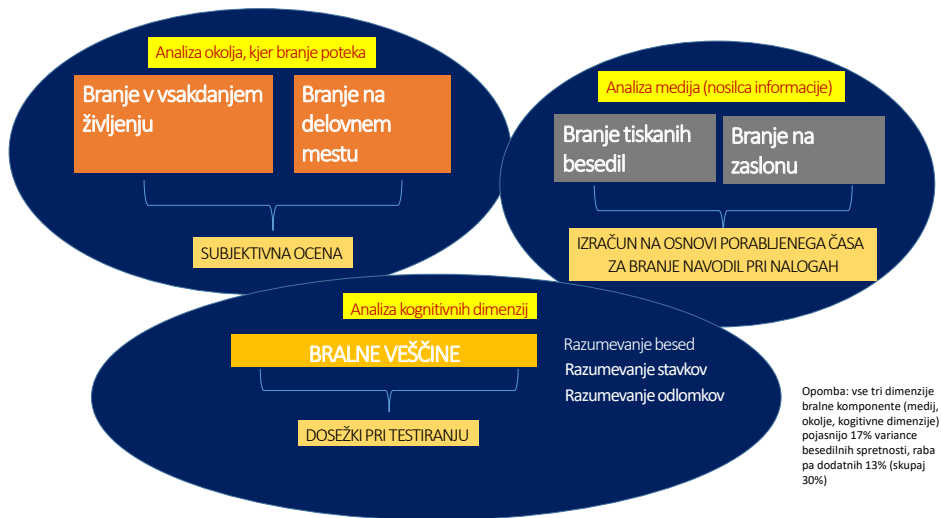
Slika 4: Čas za odgovor glede na zahtevnost operacije pri branju v primerjavi z doseženo ravni, primerjava med povprečjem OECD in Slovenijo12 (Vir: OECD, 2012, 2015)

Bralne veščine so pričakovano boljše pri višjih ravneh besedilnih spretnosti, to pomeni, da odrasli, ki so se uvrstili na višje ravni te spretnosti, bistveno boljše razumejo tako besednjak kot stavke pa tudi odlomke besedila. Dokazana je bila tudi pozitivna statistična povezanost med besedilnimi spretnostmi (bralne veščine so ena od njihovih komponent) in spretnostmi reševanja problemov v tehnološko bogatih okoljih. Dobro razvite besedilne spretnosti so, kot se je posebej jasno potrdilo s to raziskavo, nujno potrebna osnova za uporabo spretnosti reševanja problemov v tehnološko bogatih okoljih. V tem kontekstu je zaskrbljujoče, da se je Slovenija glede na dosežke drugih primerljivih držav pri besedilnih spretnostih umestila dokaj nizko. Postavlja se zelo tehtno vprašanje: kaj lahko knjižnice, kot potencialne obvladovalke podatkov in njihove promotorke, prispevajo k izboljšanju stanja na področju bralne komponente besedilne spretnosti odraslih oziroma vprašanje, kakšne rezultate pri besedilnih spretnostih bi dosegli knjižničarji, če bi lahko v meritve vključili posameznike specifičnih poklicnih skupin. Ker pa je vzorec v omenjeni in opisani raziskavi reprezentativen, dopušča interpretacijo ali vsaj domnevo, da se tudi med knjižničarji primerljiv odstotek sooča s težavami pri razumevanju besedilnih sporočil.

12 Prikaz Delež pravilnih odgovorov prikazuje razmerje med ravni bralne pismenosti in odstotkom pravilno odgovorjenih postavk (natančnost). Slika Čas, potreben za odgovor kaže, kdaj je posameznik odgovoril na vprašanje ali nalogo, prikazuje pa tudi razmerje med znanjem (ravni) in časom (v sekundah), potrebnim za izpolnitev postavke (hitrost). Obe stopnji natančnosti (tako pravilnost kot hitrost branja) sta višji, kolikor je višja raven.

Najpomembnejše ugotovitve o branju odraslih na osnovi podatkov iz raziskave PIAAC 2016

Kot smo že poudarili, je za natančno razumevanje podatkov o branju iz raziskave PIAAC treba upoštevati, da je raziskava sicer merila tudi branje, da pa ga je opredelila kot eno od komponent besedilnih spretnosti. Kako pomembna je ta komponenta v skupnem rezultatu besedilne spretnosti, pokaže spodnji prikaz. Končni izračuni na mednarodnih podatkih so pokazali, da je branje zajeten del besedilnih spretnosti. Branje v vsakdanjem življenju in branje na delovnem mestu skupaj pojasnita 13 % variance, razumevanje besed, stavkov in odlomkov pa 17 % variance, oboje skupaj predstavlja oziroma pojasnjuje skoraj tretjino variance besedilne spretnosti. Tako lahko z določeno mero pridržka skupne rezultate za besedilne spretnosti razumemo kot dobro veljavne tudi za bralno komponento kot tako. Ugotovitve lahko povzamemo v naslednje sklope:

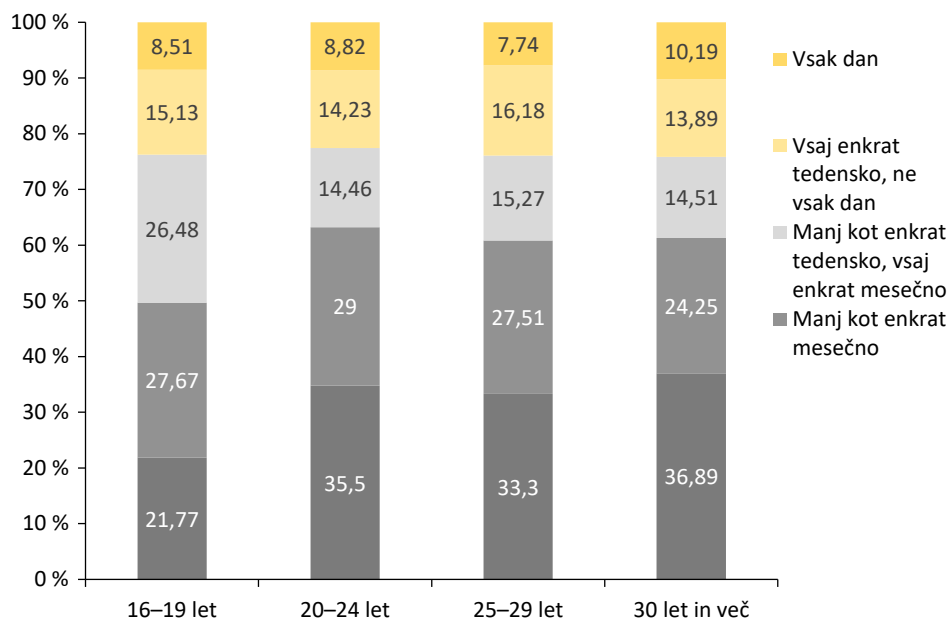
Slika 5: Dimenzije branja pri besedilnih spretnostih v raziskavi PIAAC

1. Dosežena izobrazba je najmočnejši napovedovalec dosežkov pri besedilnih spretnostih, kar pomeni, da je velika verjetnost, da bo podoben dosežek tudi pri bralni komponenti. Bralne navade so v tesni korelaciji z razvitostjo spretnosti. V povprečju se odstotek pogostih bralcev povečuje z vsako dodatno stopnjo izobrazbe. Pri večini držav je bila razlika v povprečnem dosežku tistih, ki berejo pogosteje, in tistih, ki nikoli ne berejo, zelo velika. Glede na odstopanje naše države od primerljivih držav v Evropski uniji se je že ob teh rezultatih kar samo ponujalo vprašanje, ali so pri nas glavni problem premalo razvita bralna kultura oziroma bralne navade odraslih.

2. Izobraževanje je lahko katalizator, ki povečuje motivacijo za branje knjig, kljub temu da je raziskava Knjiga in bralci VII pokazala, da je v slovenskem okolju na prvem mestu kot katalizator bralne kulture družinsko okolje, prav tako pogosto pa prav branje lahko dvigne izobraževalne težnje, na kar opozarja raziskava PIAAC. V Sloveniji je delež odraslih, ki bere knjige vsaj enkrat na teden, pod povprečjem OECD. Glede na mednarodne primerjave o branju je zgovoren podatek, da odrasli s terciarno izobrazbo v Sloveniji berejo knjige tako pogosto, kot jih berejo odrasli na Švedskem, če imajo končano le srednjo šolo (Možina, 2022).
3. Dosežki starejših generacij so praviloma precej nižji kot dosežki mlajših generacij, kar je splošna ugotovitev raziskave in velja za vse države. Specifično pa je, da se Slovenija srečuje s hitrejšim upadanjem besedilnih spretnosti, kot je to značilno za druge države. Raziskava je potrdila, da besedilne spretnosti po približno 35. letu starosti, ko so na vrhuncu, postopno usihajo, v Sloveniji pa je ta upad precej izrazit. Za generacije starejših odraslih v Sloveniji, npr. starejših od 50 let ali starejših od 65 let, ta rezultat tudi pomeni, da bodo hitreje kot na primer njihovi evropski vrstniki izgubljali bralne veščine, če so te že v izhodišču imeli na nižjih ravneh (1. raven ali pod 1. ravni). Prav tako ta podatek opozarja, da v Sloveniji težje kot v drugih državah spretnosti starejših obnovljamo in ohranjamo zgolj z izobraževanjem in usposabljanjem, še posebej zato, ker se prav starejši z nizkimi ravni (med njimi pa še posebej manj izobraženi) v zelo majhnem obsegu vključujejo v izobraževanja. Enako velja za obiskovanje knjižnic.
4. Slovenija je ena tistih držav, kjer je izobrazba staršev zelo pomemben dejavnik razvitosti spretnosti, kar ni ugoden podatek. Problem nastaja zaradi prenosa odklonilnih navad do branja, ki se generacijsko prav zaradi tega dejavnika intenzivneje prenaša. Zaradi nizkih besedilnih spretnosti starši manj pogosto ustrezno podpirajo otrokov zgodnji kognitivni in jezikovni razvoj ter načrtno manj pogosto spodbujajo predbralne navade. V Evropski uniji so večje razlike v dosežkih glede na izobrazbo staršev le še v Nemčiji, na Madžarskem in na Poljskem. Ko k temu prištejemo še dejstvo, da tudi slovenski šolski sistem v manjši meri kot na primer skandinavski sistemi kompenzira razlike, ki nastajajo zaradi izključenosti in ranljivosti staršev, se izriše dokaj problematična slika.
5. Tako v Sloveniji kot v drugih državah OECD dobro obvladovanje besedilnih spretnosti pozitivno vpliva na vključenost v delovno silo in na višino plačila. Za odrasle z višjo stopnjo obvladovanja je v povprečju verjetneje, da bodo sodelovali na trgu dela in da bodo zaposleni. Povsem podobno lahko sklepamo glede bralne komponente.

6. Razlike v povprečnih dosežkih v slovenskih regijah se ujemajo s kazalniki razvosti regij. V sekundarnih analizah podatkov raziskave se je pokazalo, da obstaja statistično značilna povezanost med kakovostjo človeškega kapitala, merjenega z dosežki v spretnostih, in gospodarsko učinkovitostjo, merjeno v bruto družbenem proizvodu (v nadaljevanju: BDP), tako na ravni države kot tudi regije. Najvišji BDP na prebivalca ima osrednjeslovenska regija. Ta regija ima največ delovnih mest in posledično veliko delovnih migracij, kar ji viša BDP na prebivalca.
7. Dobre besedilne spretnosti, ob njih pa seveda tudi bralna komponenta, napovedujejo tudi boljšo percepcijo lastnega zdravja. Potrdila se je razmeroma močna povezava med besedilnimi spretnostmi in zaupanjem v druge in družbo nasploh. V Sloveniji je ta povezava še močnejša, kot je povprečje v OECD. Podobno kot v drugih državah se je potrdila tudi statistično pomembna povezava med besedilnimi spretnostmi in oceno lastnega zdravja tudi pri odraslih, pri mladini pa je ta podatek že dolgo znan.
8. Kljub povečani udeležbi v izobraževanju odraslih se polarizacija v udeležbi odraslih v vseživljenjskem učenju med skupinami odraslih povečuje. Odrasli z nižjimi dosežki v spretnostih, še posebej manj izobraženi, starejši, iz šibkejših socialnih okolij in neaktivni v prostovoljskih dejavnostih, se občutno manj pogosto izobražujejo (Mirčeva, 2018, str. 115). Vseživljenjskega učenja se udeležuje bistveno manj neaktivnih kot zaposlenih in brezposelnih. To pa potrjuje ugotovitve slovenskih andragogov, ki se posvečajo proučevanju motivacije ranljivih skupin za udeležbo v programih za življenjsko uspešnost (prim. Javrh 2021). Že Radovan (2008) je na primer ugotovil, da se za razlogom »pomanjkanje časa, denarja in družinske obveznosti« skrivajo nizka motivacija, odklonilni odnos do učenja, pomanjkanje ustreznega poprejšnjega znanja ali spretnosti. To lahko interpretiramo tudi z ozadjem slabih oziroma negativnih izkušenj z učenjem in/ali branjem kot posledico npr. slabše podpore tem procesom v otroštvu. Vpliv teh dejavnikov na delež udeležbe v izobraževanju in usposabljanju ni nekaj novega ali nepričakovanega, zaznali so jo tudi v preteklosti ali v nekaterih drugih državah.

Te ugotovitve v novo luč postavljajo pomen spodbujanja, ne le branja kot veščine, ampak kot vzpostavljanje in negovanje bralne kulture. Prav na področju izobraževanja odraslih v zvezi s spodbujanjem bralne kulture pri odraslem najprej trčimo ob kompleksno področje njegovih nekdanjih šolskih izkušenj pri branju pred skupino v razredu in posameznikovo samopodobo bralca, ob tem pa še ob vplive različnih delovnih kontekstov, ki jim je bil kot zaposleni po šolanju izpostavljen.

Slika 6: Kako pogosto v vsakdanjem življenju mladi berejo leposlovne in neleposlovne knjige
(Vir: Podatki raziskave PIAAC 2016, lastni preračuni)

Podatki raziskave spretnosti odraslih 2016 so pokazali tudi, kako pogosto berejo odrasli knjige, bodisi leposlovne ali neleposlovne. V spodnjem prikazu (slika 6) je razvidno, kako se s starostjo število bralcev in občasnih bralcev (nikoli ali manj kot enkrat mesečno) postopno povečuje. Hkrati je videti tudi, da je delež pogostih bralcev (ki berejo vsak dan) stabilen oziroma glede na življenjski cikel celo nekoliko naraste v zrelem obdobju življenja. To je, nekoliko presenetljivo in v nasprotju z rezultati raziskave Knjiga in bralci VII (Gerčar idr., 2024), saj je po njenih rezultatih ta trenutek najmanj bralcev v starosti 50+. Za knjižničarje so najbolj obetavna skupina tisti, ki berejo manj kot enkrat tedensko, vendar vsaj enkrat mesečno. Ta skupina se namreč s starostjo zmanjšuje na račun povečevanja skupine, ki bere manj kot enkrat mesečno. To so odrasli, ki ob izstopu iz izobraževalnega sistema ne najdejo več motivacije, da bi brali knjige ne glede na to, ali so te leposlovne ali ne. Kljub temu da ti podatki niso obetavni, pa je to vendarle odlična priložnost za knjižnične programe spodbujanja branja in dokaz, kako pomembno je, da knjižnice spremljajo tovrstne raziskave.

Na vprašanje, kako pogosto v vsakdanjem življenju berejo leposlovne in neleposlovne knjige, je najmlajša skupina v starosti 16 do 19 let odgovorila »nikoli« v 21,77 %, delež odgovorov »nikoli« se je v nekoliko starejših skupinah še povečeval. Kar tretjina

(33,30 %) mlajših odraslih v starosti 25 do 29 let je odgovorila, da »nikoli« ne bere knjig. To pa so skupine odraslih, ki glede na dosedanje izkušnje pri razvoju pismenosti (in s tem tudi branja) zahtevajo največ pomoči in pri katerih je najpogostejše problem tako bralna veščina kot tudi bralna kultura, ki so jo podedovali iz svojega primarnega okolja.

Zaključek

Poraja se nam vprašanje, od kod takšne razlike v rezultatih omenjenih raziskav o nebralcih. Odgovorov na to vprašanje je seveda več, nekaj smo jih obravnavali pri opisu posebnosti raziskovanja bralnih navad. V nekaterih primerih gre za različne oblike zajema podatkov: slovenska raziskava o bralnih navadah splošne populacije je denimo zajela populacijo 18+, španska 16+, italijanska pa 14+. V nekaterih primerih so bila vprašanja anket formulirana različno (npr. španska raziskava je spraševala o vseh vrstah branja in znotraj tega še o branju knjig, norveška pa je vključila tudi poslušanje zvočnih knjig). Do določenih razlik je prišlo tudi zaradi različnih načinov anketiranja, Eurostat denimo kombinira pristop PAPI, CAPI, CATI in CAWI (v Sloveniji so uporabili zgolj CAPI in CAWI), španska, poljska in hrvaška raziskava bralnih navad sta bili izvedeni z metodo CATI, italijanska s kombinacijo metod CATI in CAWI, slovenska raziskava Knjiga in bralci VII pa s CAWI. Vse omenjene raziskave so bile narejene na demografsko reprezentativnem vzorcu, najmanjši numerični, a še vedno reprezentativni vzorec pa je bil v Sloveniji. Povsem drugače je bilo pri raziskavi EIBF, pri kateri so v vseh državah uporabili majhen in demografsko nerepresentativni vzorec, zato so bili rezultati radikalno drugačni kot v drugih raziskavah (le 500 anketiranih, razdeljenih v le dve dohodkovni skupini in brez ustrezne regionalne zastopanosti). Za naše nadaljnje primerjave in razmisleke bomo zato uporabili Eurostatovo raziskavo in omenjene lokalne raziskave, raziskavi EIBF pa se izognili, predvsem zaradi vzorca, ki ni reprezentativen za celotno populacijo, ampak le za določen izbrani segment in je zato neprimerljiv z drugimi raziskavami.

Tako izrisana bralna krajina tukaj (v slovenskem prostoru) in tam (v mednarodnem prostoru) pokaže podobo bralne ali nebralne splošne javnosti. Na tem mestu se verjetno poraja vprašanje, zakaj je za raziskovanje bralnih navad strokovnjakov, zaposlenih v knjižnicah, pomembno izrisati podobo splošne bralne krajine. Ta izris je potreben zaradi predstave o pomembnosti in umestitvi bralnih navad v sklop splošnih kulturnih vrednot, skozi katere družba sporoča odnos do stališča o branju, nakupovanju knjig in mestu knjige ter neposredno tudi o mestu vseh poklicev, ki se s knjigo ukvarjajo. Prav strokovni knjižničarski delavci so tisti, ki knjigo postavijo v središče knjižnične javne službe, saj po javno dostopnih podatkih še vedno predstavlja več kot 80 % knjižničnih storitev prav knjižnična zbirka.

Podatki o bralni krajini v Sloveniji (torej tukaj) nam pokažejo, da t. i. običajnega bralca v Sloveniji ni, saj se bralci po svojih navadah med seboj zelo razlikujejo. Največ, kar bi bilo možno z razpoložljivimi podatki izrisati, bi bil statistični približek povprečnega bralca v splošni javnosti, ki bi ga lahko primerjali s statističnim približkom povprečnega profesionalnega bralca. Zakonodaja na področju knjižnične dejavnosti v Sloveniji določa in predpisuje stopnje izobrazbe za posamezne delovne profile, zato je za primerjavo med splošnim in strokovno specifičnim občinstvom zanimiva primerjava prostočasnih bralnih navad visokoizobraženih z bralnimi navadami strokovnih knjižničarskih delavcev. Ti niso vsi visoko izobraženi, vendar je po javno dostopnih podatkih v letu 2023 delež takih precej nad deležem srednjeizobraženih strokovnih knjižničarskih delavcev, in zato primerljivi s to demografsko skupino.

Ker je osrednja tema pričujoče monografije bralna kultura v slovenskem knjižničnem prostoru, ki jo med drugim skušamo primerjati z bralnimi navadami v splošnem slovenskem in mednarodnem kontekstu, bomo v nadaljevanju še nekoliko natančneje pogledali dve vrsti podatkov: prvič, ker velik delež strokovnih nalog v knjižničnem prostoru opravljajo visokošolskoizobraženi strokovnjaki, nas bodo tudi v slovenskem in evropskem kontekstu zanimale predvsem bralne navade visokošolskoizobraženih. Drugič, izhajali bomo iz predpostavke, da so knjižničarji zaradi narave svojega dela tudi bralci knjig, zato nas bo zanimalo še, kam se knjižničarji bralno umeščajo glede na intenzivne bralce v Sloveniji in širše.

Ker bomo izhajali iz predpostavke, da intenzivnost branja vpliva na sposobnost branja na višji ravni in ustvarjalnega mišljenja, nas bodo čisto na koncu zanimale skladnosti med rezultati raziskav PISA, PIAAC in PIRLS ter OECD Survey of Adult Skills 2023 (ali bolj domač izraz, ki se je tudi uveljavil: PIAAC drugi cikel) z raziskavami bralnih navad. Vsaj kar zadeva Slovenijo, se glede števila intenzivnih bralcev ujemanje z Eurostatovo raziskavo nekoliko podre: če je po Eurostatovih podatkih v Sloveniji več kot 10 knjig letno prebralo 17,5 % prebivalstva, je bilo po podatkih raziskave Knjiga in bralci VII takih le 13 %. Na Poljskem je po Eurostatu odstotek bralcev, ki so prebrali letno več kot 10 knjig, skoraj identičen kot v Sloveniji (17,6 %), nižji pa v Italiji (11,3 %), Španiji (9,1 %) in na Hrvaškem (8,3 %) ter bistveno višji na Norveškem (21,1 %). Zanimivo je, da so se v španski, hrvaški in poljski raziskavi temu vprašanju izognili. Nekoliko drugače so ga formulirali v italijanski raziskavi, v kateri so spraševali, koliko bralcev prebere letno več kot 12 knjig (10 %). Podobno strukturiran vprašalnik kot v Sloveniji glede števila prebranih knjig so imeli le na Norveškem, kjer je kar 23 % populacije prebralo več kot 10 knjig letno.

Za mednarodne primerjave je deloma uporaben tudi podatek o povprečnem številu prebranih knjig na prebivalca. Eurostat tega podatka ne ponuja, medtem ko v Sloveniji znaša 5 knjig, v Španiji 10,2, na Norveškem 12,1 in v Italiji 10,2, za Hrvaško tega podatka nimamo. Razlike o povprečnem številu prebranih knjig na prebivalca so večje kot pri številu intenzivnih bralcev. Poleg običajnih nihanj pri vzorčenju in zbiranju podatkov je eden od razlogov za to lahko tudi, da je tistih, ki preberejo več kot 20 knjig letno, v Sloveniji bistveno manj (6 %) kot v drugih državah, vendar tega podatka o številu prebranih knjig nimamo in tako tega predvidevanja ne moremo potrditi, saj so podobno strukturiran vprašalnik kot v Sloveniji glede števila prebranih knjig med obravnavanimi državami imeli le na Norveškem, kjer je 12 % populacije prebralo več kot 25 knjig letno.

Podatek o bralnih navadah visokoizobraženih imamo žal le za tri države, kjer je pričakovano podobno visok: med visokoizobraženimi je v Španiji in Sloveniji 14 % ne-bralcev, v Italiji pa 13 %.

V raziskavi IEA PIRLS, ki meri bralno pismenost desetletnikov, je Slovenija dosegla precej slabše rezultate kot Hrvaška, Poljska, Norveška in Italija ter podobne kot Španija. V raziskavi bralne pismenosti PISA, ki meri matematično, bralno in naravoslovno pismenost srednješolcev, je Slovenija pri matematični pismenosti prehitela, pri bralni pa zaostala za rezultati držav, s katerimi smo jo primerjali glede bralnih navad odraslih. Pri prvem krogu raziskave OECD SKILLS STUDIES Slovenija ni sodelovala, zato bodo podatki za našo državo dostopni šele leta 2029, velja pa poudariti, da je že pri rezultatih iz prvega kroga 2023 pri najuspešnejših državah skoraj popolna korelacija med bralno pismenostjo in bralnimi navadami odraslih: prve tri države glede števila intenzivnih bralcev so najvišje uvrščene tudi glede bralne pismenosti odraslih.

Vprašanje knjižničarja profesionalnega bralca, ki naj spodbuja branje pri vseh segmentih populacije, ob vseh vpogledih v podatke raziskav postaja zapleteno. Branje strokovnih delavcev na delovnem mestu v izobraževalni in knjižnični dejavnosti je lahko tudi formalno določeno, a kakovost in pomembnost branja za profesionalni razvoj sodi v kategorijo mehkih veščin, ki jih ni mogoče preprosto regulirati. Nasprotno: povezati jih je treba v zavzeto oblikovano bralno kulturo, ki služi profesionalnemu in strokovnemu razvoju. Taki bralni kulturi pa mora pripadati celotno profesionalno področje, ne le nekaj zanesenih posameznikov.

M. Grosman, ki je med drugim veliko javno razpravljala o »edinstvenosti branja odraslih« (Grosman, 2012, str. 176), je še posebej poudarila tudi: »Strokovnjaki

opozarjajo, da mora bralec pri branju vsaki dve sekundi razbrati osem do deset besed, jih med sabo primerjati ter oceniti njeno primernost glede na nastajajoče predstave o besedilu. Zato ni potrebe, da bi mentorji oziroma učitelji v programih za izobraževanje ranljivih morali prikrivati dejstva, da je branje zelo zahtevna miselna dejavnost, ki zahteva od bralca velik trud. Da bi usvojili tekočo bralno zmožnost, bi morali učeči se tudi veliko vaditi in vedeti, da brez vaje v branju ne bodo zaostajali samo pri bralnem razvoju, marveč tudi pri šolskem uspehu in v življenjski uspešnosti.« Ob tem je opozarjala tudi na dejstvo, da je poleg minimalne zmožnosti branja in pisanja pomemben tudi *način razmišljanja* o dnevni rabi branja in pisanja. Kot poudarja, gre za poznavanje pomena in uporab v družbah, ki temeljijo na tisku. Grosman je poudarila ključen problem prav s trditvijo, da se »od preprostega branja in pisanja pismenost razlikuje ravno po poznavanju primerne rabe obeh dejavnosti«. Ta precizna distinkcija je bila tudi vodilo pri novejši analizi bralnih spodbud na področju izobraževanja odraslih (Javrh, 2024). Rezultati analize so opozorili predvsem na potrebo po upoštevanju mnogoterih življenjskih izkušenj odraslih, s tem pa na specifičnost uporabe bralnih spodbud pri odraslih. Nekatere življenjske izkušnje odraslih so, v nasprotju z otroki in mladino, že dolgo usodno negativno povezane z branjem in samopodobo bralca (prav tam). Zato je v zvezi s spodbujanjem branja pri odraslih zelo pomembno vedeti, kdaj in pod kakšnimi pogoji se odrasli lahko dobro počutijo v vlogi učenca, če naj bi se v odraslosti učili kakovostnega branja. Knjižničarji praviloma poročajo (Haramija idr., 2025) o pozitivnih bralnih izkušnjah iz otroštva, vendar ne vsi. Med odgovori smo zaznali določen, res da precej manjši delež tistih, ki nimajo ugodnih spominov na bralne izkušnje iz mladosti. Zanimivo bi bilo odkriti, kaj je bil tisti dejavnik vpliva, ki pa je knjižničarje z manj ugodnimi bralnimi izkušnjami iz mladosti kljub vsemu usmeril v izredno bralno naravnano delovno okolje. Žal raziskave v tej smeri nismo nadaljevali.

Posebej pozorno se je tudi treba ozreti na dejanske možnosti, ki jih ima na voljo katerikoli strokovni delavec, ko želi delati z odraslimi na področju spodbujanja bralne zmožnosti oziroma bralne kulture. »Priporočljivo je tudi, da učitelji (...) pazijo, da je njihova povratna informacija spodbudna in ne odvrne ali celo prizadene katerega od bralcev v skupini. Le s skrajno pozornim poslušanjem in pritegovanjem celotne bralne skupine v pogovor lahko učitelj ali mentor vse bralce prepriča, da ga zares zanimajo bralni odzivi posameznih bralcev v skupini.« (Grosman 2012, str. 178)

Spodbujanje branja je torej strokovno izredno zahteven korak posebej na področju izobraževanja odraslih. Ne more zgolj slediti izkušnjam s področja izobraževanja otrok in mladine. Še manj je primerno, da bi prihajalo do reduciranja tega zelo občutljivega procesa zgolj na usvajanje bralnih veščin pri odraslih (Javrh, 2024). Prav v

izobraževanju odraslih je treba upoštevati vse ključne specifičnosti, ki jih v ta proces s seboj prinašajo odrasli, ki so se voljni ponovno znajti v vlogi učenca. Kot smo navajali zgoraj, so te specifičnosti posebej povezane z avtonomijo pri odločitvi za vključitev v neformalno učenje, mnogoterimi življenjskimi izkušnjami in motivacijo odraslih, ki jo pogosto usmerjajo tudi skrita osebna prepričanja ter kompleksni kontekstualni dejavniki.

Knjižničarji (Haramija idr., 2025; Švab idr., 2025) imajo izredno pozitivno bralno samopodobo, poročajo o praviloma spodbudnem bralnem domačem okolju v otroštvu in tudi precej stimulativnih izkušnjah z branjem v okviru šolskega sistema, pa kljub temu na prvo mesto po dejavnikih vpliva za oblikovanje v bralca postavljajo domače okolje. Knjižničarji podajo zelo visoko samooceno motivacije za branje, učenja o branju, usvojenega znanja o branju ter stopnji doseženih bralnih zmožnosti. Če pogledamo primerjavo s splošno javnostjo v dveh kategorijah, in sicer glede na stopnjo izobrazbe ter starostno skupino, knjižničarji izredno presegajo povprečno oceno splošne javnosti, vendar v sami populaciji prepoznamo določene odmike. Prav ti odkloni so lahko predmet prihodnjih raziskav, saj v nas odpirajo vprašanja npr. o ustreznosti zasedbe delovnih mest v knjižničarstvu, če npr. nimajo pozitivne bralne izkušnje in branju niso popolnoma naklonjeni, o učinkovitosti pri spodbujanju branja pri odraslih bralcih, pri čemer je v večji meri za uspešnost potreben individualni pristop, in o načinih ali strategijah, s katerimi so negativne izkušnje morda presegli in preoblikovali v ustrezen odnos do branja, torej takšen, ki jim omogoča kakovostno opravljanje delovnih nalog, vezanih na spodbujanje bralnih doživljajev v različnih okoljih in pri različnih skupinah prebivalcev.

Bralne krajine tukaj si ne moremo predstavljati brez knjižničarjev, prav tako kot si je ne moremo brez knjižnic. Družba, tudi s pomočjo zakonodaje, je najpomembnejše delo knjižničarjev naredila skoraj nevidno, saj najpogosteje retorika temeljna opravila knjižničarja veže na uporabo pojma knjižnice (npr. knjižnice pripravljajo programe za spodbujanje branja, knjižnice so na letni ravni organizirale več tisoč bralnih dogodkov, knjižnice nabavljajo knjige). S tem ko se je fokus preusmeril s subjekta (knjižničar) na objekt (knjižnica), se je izgubilo tisto, kar je prav pri branju najpomembnejše: osebni odnos in zavzetost. Podatki, s katerimi izrisujemo bralno krajino, nam neizpodbitno potrjujejo potrebo po redni, načrtni, stalni, kakovostni in premišljeni prisotnosti knjižničarjev v tej bralni krajini.

Literatura

- Ambrožič, M. (2016). *Odnos javnosti do knjižnične javne službe: rezultati raziskave*. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. http://www.zbdszveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_ambrozic2016.pdf
- BibSiSt – statistični podatki o knjižnicah*. (b. d.). Narodna in univerzitetna knjižnica. <https://bibsist.nuk.uni-lj.si/statisticni-podatki-o-knjiznicah>
- Eurostat. (2022). *Persons reading books in the last 12 months by sex, age, educational attainment and number of books*. https://doi.org/10.2908/ILC_SCP27
- Fras Popović, S. (2016). *Vodenje s poslanstvom: vodenje zaposlenih v splošnih knjižnicah*. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- Fras Popović, S. (2017). Ali je branje res vrednota? Pa dajte no! Ne me zezat!. V T. Bešter in D. Vovk (ur.), *Povezovanje, sodelovanje, skupnosti: ustvarimo državo bralcev: zbornik referatov* (str. 17–22). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. <https://kulturnibazar.si/wp-content/uploads/2020/07/Povezovanje-sodelovanje-skupnosti.pdf>
- Gerčar, J., Kovač, M., Blatnik, A. in Rugelj, S. (2024). *Knjiga in bralci VII: bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2024*. UMco.
- Grosman, M. (2012). Pomen branja za sporazumevanje odraslih. V P. Javrh in M. Kuran (ur.), *Temeljne zmožnosti odraslih: priročnik za učitelje* (str. 168–181). Andragoški center Slovenije. http://arhiv.acs.si/publikacije/Temeljne_zmoznosti_odraslih.pdf
- Haramija, D., Fras Popović, S., Ivanuš Grmek, M., Javrh, P., Jančič Hegediš, P., Jug, T., Kovač, M., Licardo, M., Mithans, M., Ograjšek, S., Pečjak, S., Puncer, M., Šek, P., Švab, K., Usenik, J., Vilar, P. in Voršič, I. (2025). *Bralni vzori: raziskava bralnih navad strokovnih delavcev v vrtcih, šolah ter splošnih knjižnicah*. Univerzitetna založba, Pedagoška fakulteta. <https://doi.org/10.18690/um.pef.2.2025>
- Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic: poročilo*. (2011). Interstat. <https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2019/07/Interstat-ZDRUŽENJE-SPLOŠNIH-KNJIŽNIC-poročilo-29092011.pdf>
- Javrh, P. (ur.). (2016a). *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016: tematske študije: raziskovalno poročilo*. Andragoški center Slovenije.
- Javrh, P. (2016b). *Raziskava spretnosti odraslih: metodologija in rezultati – na kratko*. Andragoški center Slovenije.
- Javrh, P. (ur.). (2018). *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016: tematske študije: raziskovalno poročilo*. Andragoški center Slovenije.

- Javrh, P. (2021). Izzivi inkluzije in izobraževanje odraslih oseb s posebnimi potrebami. V I. Srebotnik in M. Povše (ur.), *Izzivi inkluzije pri vseživljenjskem učenju in izobraževanju odraslih s posebnimi potrebami* (str. 20–49). Andragoško društvo Slovenije.
- Javrh, P. (2024). *Poročilo o bralnih spodbudah na področju izobraževanja odraslih: Interno gradivo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Javrh, P. (2025). Branje odraslih: prestiž ali vrednota. V D. Haramija (ur.), *Bralni vzori 2* (str. 45–62). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. <https://doi.org/10.18690/um.pef.8.2025.3>
- Karika. (2024). *Noč knjige 2024*. https://prijava.nocknjige.hr/datoteke/202404240721370.Karika_Noc%20knjige_2024_L.pdf
- Kocijan, G. in Žnideršič, M. (1980). *Knjiga in bralci II*. Raziskovalni center za samoupravljanje pri RS ZSS.
- Kovač, M. (2024). Kako meriti knjižne trge in bralne navade: KiB VII, založniške in knjižnične statistike ter nekaj mednarodnih primerjav. V S. Rugelj (ur.), *Knjiga in bralci VII: bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2024* (str. 39–70). UMco.
- Kovač, M., Blatnik, A., Rugelj, S., Rupar, P. in Gregorin, R. (2015). *Knjiga in bralci V: bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji*. UMco.
- Krajina. (2014). V *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (2., dopolnjena in deloma prenovljena izd.). <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=krajina>
- Mirčeva, J. (2018). Slovenski model udeležbe odraslih v izobraževanju v kontekstu mednarodne primerjave. V P. Javrh (ur.), *Spretnosti odraslih* (str. 103–116). Andragoški center Slovenije.
- Možina, E. (2022). *Potrebe po javnoveljavnih programih za odrasle, ki ne dajejo javnoveljavne izobrazbe*. Andragoški center Slovenije. <https://www.acs.si/digitalna-bralnica/potrebe-po-javnoveljavnih-programih-za-odrasle-ki-ne-dajejo-javnoveljavne-izobrazbe/>
- Možina, E., Bider, K. in Lenič, Š. (ur.). (2015). *Raziskava spretnosti odraslih 2013: vodnik za bralca*. Andragoški center Slovenije.
- NielsenIQ BookData. (b. d.). *Welcome to NielsenIQ BookData*. <https://nielseniq.com/global/en/landing-page/nielseniq-bookdata/>
- OECD. (2012). *Survey of Adult Skills (PIAAC)*. Andragoški center Slovenije: neobjavljeno interno gradivo.
- OECD. (2015). *Survey of Adult Skills (PIAAC)*. Andragoški center Slovenije: neobjavljeno interno gradivo.

- OECD. (2016a). *Skills matter: further results from the survey of adult skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264258051-en>
- OECD. (2016b). *Slovenija – prvi rezultati: Spretnosti štejejo – Nadaljnji rezultati Raziskave spretnosti odraslih*. OECD Publishing. <https://pismenost.acs.si/wp-content/uploads/2017/10/Skills-Matter-Slovenia-Slovenian-Version.pdf>
- Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Družba sv. Mohorja.
- Radovan, M. (2008). *Značilnosti motivacije in samoregulativnega učenja in izobraževanja na daljavo* [Doktorska disertacija]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic. (2020). Ninamedia. https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2020/06/ZSK_javnomnenska_raziskava_Ninamedija_2020.pdf
- RISE in EIBF. (2024). *Study on consumer behavior: book-buying trends, reading habits & customer needs*. <https://risebookselling.eu/wp-content/uploads/2024/10/PDD101355-RISE-Consumer-Study-Report.pdf>
- Švab, K., Vilar, P. in Jug, T. (2025). Bralna kultura strokovnih in vodstvenih delavcev slovenskih knjižnic. V D. Haramija (ur.), *Bralni vzori 2* (str. 63–92). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. <https://doi.org/10.18690/um.pef.8.2025.4>
- Zakon o enotni ceni knjige (ZECK). (2014). *Uradni list RS*, št. 11/14 in 152/20 – ZZUOOP.
- Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUJIK, 92/2015.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o knjižničarstvu (ZKnj-1A). (2015). *Uradni list RS*, št. 92/15.
- Zhang, X., Kuchinke, L., Woud, M. L., Velten, J. in Margraf, J. (2017). Survey method matters: Online/offline questionnaires and face-to-face or telephone interviews differ. *Computers in Human Behavior*, 71, 172–180. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.006>